

Iva Málková

"Všední den" v poezii a písňových textech

(Recepce po více než třiceti letech)

Zamýšlím-li se nad dobou druhé poloviny 20. století, která plynula ještě před mým narozením, musím spoléhat na oficiální údaje, tištěné zprávy, publikované texty, natočené filmy, písničky, zvukové záznamy, dobové fotografie atd. Všechno je však mystifikující. Jsem zbavena možnosti korigovat dokumenty vlastní zkušeností. Chci-li postihnout dobu a smysl všedního dne, bude má úloha ještě těžší. Co napoví o každodennosti na konci padesátých let tzv. „poezie všedního dne“ a „písničky pro všední den“?

„Poezie všedního dne“ má základ v básnické tvorbě publikované na stránkách časopisu Květen. Písně zazněly na finálových večerech tří ročníků (v letech 1958, 1959, 1961) soutěže Hledáme písničku pro všední den.

V Květnu na počátku druhého ročníku vystupují Josef Brukner s básní Óda na sušení prádla (str.1) a Miroslav Holub s programovou iniciativou¹, obojí je dáno do vínku tzv. „poezie všedního dne“. V jejich rozměrech jsme zajati prádlem, symbolem intimní i veřejné podoby člověk, a zachycení „pevninou, která vzestupuje“².

Programové prohlášení (i když označením program si stále nejsem jistá a kladu k němu otazník) bylo dále vymezováno, zpřesňováno a korigováno v úvodních a člancích³, diskusích⁴. Teoretická doplnění lze odhalit i v recenzích⁵, ve studiích o dobové poezii⁶ a v analýzách básnických sbírek⁷. Recept na vytvoření básně, která by se zařadila do proudu „poezie všedního dne“, nakonec obsahoval tyto ingredience: věrná fakta, věčnost, detail, nevšední všednost, rozum, napětí, vzrušení, novou vášnivost, barevnost, hluk, dramaticčnost, živost, bojovnost a nebojácnost, nesentimentálnost, kritiku, smutek jako odrazový můstek, optimismus, naději, perspektivu. Básník měl chodit s otevřenými očima a psát básně, tím pomáhat a dodávat sílu.

Podle Milana Schulze „umění všedního dne chce rozluštit lidskou přirozenost a přetvářku ve všech jejich projevech“⁸. Samotní autoři kolem Května i ti, kteří s nimi sympatizovali,

1) Náš všední den je pevnina, Květen 2, 1956/57, str. 1-2.

2) Tamtéž.

3) J. Boček: Poetický zázrak všednosti, Květen 2, 1956/57, str. 106; M. Holub: Polská poezie, Květen 2, 1956/57, str. 372; M. Schulz: Započatá cesta. Nad poezií všedního dne, Květen 3, 1957/58, str. 173-177; Otevřené otázky, Květen 3, 1957/58, str. 229-230; A. Jelínek: O koncepci života, Květen 3, 1957/58, str. 246-250.

4) Z. Heřman: Program proti poezii, Květen 3, 1957/58, str. 455-456; M. Červenka - J. Šotola: Ještě o literární kritice, Květen 3, 1957/58, str. 589-591.

5) M. Schulz: Okamžiky života. K novým sbírkám M. Kundery a E. Petišky, Květen 3, 1957/58, str. 8-10; M. Schulz: Metafora moře v moři metafor, Květen 4, 1959, str. 4; J. Brabec: Ortely a milosti, Květen 4, 1959, str. 109-113.

6) Z. Heřman: Básnická syntéza, Květen 2, 1956/57, str. 260; Z. Heřman: Rytmus generací, Květen 3, 1957/58, str. 482-488; J. Bžoch: Glossy k mladé české poezii, Květen 3, 1957/58, str. 669-670.

7) Z. Heřman: Boj o člověka a boj o poezii, Květen 2, 1956/57, str. 55; M. Červenka - M. Schulz: Čin je řešení, Květen 3, 1957/58, str. 492-494; M. Červenka: Holub a Brukner, Květen 3, 1957/58, str. 605-609.

8) M. Schulz: Započatá cesta. Nad poezií všedního dne, Květen 3, 1957/58, str. 173-177.

si více cenili tvorby než manifestujících prohlášení.⁹ Úroveň v časopise otištěných veršů přináší dnešnímu čtenáři zklamání. Témata, motivy, básnické prostředky se opakují. Básně trpí nadbytkem slov. Zastavím se konkrétněji u třetího ročníku, je nejvyhraněnější a materiálově nejbohatší (redakce se tehdy rozhodla srovnat vycházení časopisu s kalendářním rokem). Všední den se újí do popisu města (V. Sládková, L. Lipanský), oslavuje se život i s poznáním jeho hořkosti, objevují se plakátové, naivní, optimisticko-budovatelské výzvy (nepřekonatelná je Zdenka Petrová), či nekončící variace na milostné problémy (např. O. Barák, J. Kubíček, L. Sedláčková, M. Pešek aj.). Pro mne překvapivě¹⁰ tvorbu trvale provází téma válečné, přetrvávající traumata, ale i úzkost ze současného atomového ohrožení (J. Uher, F. Vinant, L. Sedláčková, Z. Petrová, J. Mydlář, J. Schneider). Profilové básníky Května zřídímá nejvíce vnitřní svět jedince. Konfrontují rozum a cit, dění okamžiku s dějinným trváním (v tvorbě M. Holuba). Sledují vzrušení a napětí člověka, lidskou úpornost a touhu (v případě K. Šiktance). Básně J. Šotoly znamenají pokoru před hořem, hledají tajemství bytí a podstatu stereotypu, věří v přirozenost. Noční osamělost ve verších F. Vinanta přináší v myšlenkách na lásku a válku pochopení smrti, jiná báseň poodhaluje, že lidská stádnost a do sebe zahledění lidé vytváří prostor moci. Obhroubilé město ubližuje křehké Múze M. Červenky. Lyrické hrdinky J. Štroblové dozrávají v setkáních vnějšího a vnitřního světa, současných a minulých prožitků. Ludvík Kundera v exotickém setkání s mimozemšťany odhaluje tíhu pozemskosti a s nadčasovými hodnotami antiky vstupuje do současnosti. Uhrančivý je Ivan Diviš, jedinou báseň v Květnu zasvěcuje střetu tajuplnosti a pokušitelství s represivním prostředím neznalých a nepoznávajících (V Salamance jedné noci, str. 775). Silný náboj do třetího ročníku vnesl provokující a provokativně chápající, urážející a hořce pravdivý Vyvolávač Oldřicha Mikuláška (str. 775). Většina básní Května se snaží okolní skutečnosti zmocnit empiricky, teauruje prožitky opakující se odnepaměti.

Jako čtenáře mne udivuje sebevědomí i sebeuspokojení tvůrců kolem Května. Při srovnání Almanachu Května a brněnského Almanachu mladé literatury Dokořán zaznívají slova: „Květen má dnes víceméně monopol na mladé umění. (...) V Květnu jediném bylo zatím možno sledovat jejich poněkud soustavnější usilování o osobitě pojímání života a umění.“¹¹

Citát je o to pikantnější, že hodnocení o j e j i ch usilování píše sám člen redakční rady - Z. Heřman. Tvorbu provází i přesvědčení, že „poezie pro všední den“ je jedinečným proudem současné literatury.¹² Předcházející poznámku je třeba doplnit o dopisové ohlasy a diskusní příspěvky z kruhů mimo Květen, z nichž vyplývá nenormálnost takového postavení, či jen jeho zdání.¹³ Václav Havel ve svém dopise psal: „Tento program jako by stál sám pro sebe kdesi nad vodami literárního proudění.“¹⁴ Z. K. Slabý omezuje význam Května slovy: „Proto také se Květen nemohl stát časopisem generačním, nýbrž pouze časopisem jedné generační skupiny, k níž se z nedostatku publikačních možností ostatní pouze případ od případu a na větší či kratší časové rozmezí přidávali. Tady měly být od počátku mladé časopisy alespoň dva.“¹⁵

9) A. Jelínek píše o rozporu mezi „teoreticko-programovou činností a básnickou praxí v Květnu“ (O koncepci života, Květen 3, 1957/8, str. 246-250). František Hrubín v rozhovoru říká: „Mysleli jste to dobře; ale dost nešťastně jste to v teorii formulovali. Že jste to mysleli dobře, to se ukázalo v praxi: na poezii.“ (Hovoříme s Františkem Hrubínem, Květen 3, 1957/58, str. 140-141.)

10) Odkaz je třeba hledat v ideologii, propagandě a politice doby.

11) Z. Heřman: Dokořán, Květen 3, 1957/58, str. 399-401.

12) J. Bžoch: „(...) jde o silné umělecké hnutí, které u nás nemá v přítomnosti obdoby.“ (Glosy k mladé poezii, Květen 3, 1957/58, str. 669-670.)

13) Samotné otištění takových příspěvků vlastně dokazuje, že tolik sebestředná redakce Května zase nebyla.

14) V. Havel: Pochyby o programu, Květen 2, 1956/57, str. 29-30.

Jestliže pro poezii znamenal všední den možnost návratu k civilnějšímu vnímání člověka a vztahů, do nichž vstupuje, pak měly „písničky pro všední den“ jiný problém. Snažily se znovuprosadit hudbu ovlivněnou jazzem. Právě o tuto oblast se v druhé polovině padesátých let vedly nemalé spory. Hovoří se o tragickém úpadku naší hudebnosti a kažení lidového vkusu a volá se po rychlé nápravě¹⁶. Jazzová hudba překonává období diskriminace, kdy byla značkována jako „projev nejhlubší degradace západu“, který „musí být a bude vymýcen“¹⁷, a stává se kontrastně masovou záležitostí. Hudební kritika bubnuje na poplach, protože se jí zdá, že úroveň je „ubohá (...), beznadějně se snažící dosáhnout svůj ideál amerického typu“, nabádá, „aby pozorně a citlivě bylo zde oddělováno zrna od plevele; plevel, aby byl nemilosrdně a soustavně ničen, zrna však dopřán zdravý, plodný růst.“¹⁸ Černobílý, agresivní přístup nahání hrůzu i dnes. Orchestry však z praxe vědí, po čem lidé prahnou, a tak se v kavárně Alfa rodí pravidelné čtvrtky pod názvem Hledáme písničku pro všední den. S příspěvním rozhlasových pracovníků a pod stejným mottem je vyhlášena veřejná soutěž. Už z názvu je patrna jiná pozice všedního dne v hudbě. Melodie, rytmy, texty neměly každodennost zachycovat, ale něčím chybějícím ji doplňovat, nabíjet.

Že to nebylo nejjednodušší, dokazují i některé příklady. Foxtrot Okouzlené městečko (Hulan-Velebný, Hořec) v druhém ročníku soutěže byl pro pasáž „Jazz je získal úplně tím, že blues jim hrál“ na indexu¹⁹ a další provozování záviselo na nutné opravě textu, výsledek zněl potom: „Všechny smutky úplně blues jim rozehnal“²⁰. Blues pro malého chlapce (Šmejc, Hořec) ohlašovalo vznik nové klatby, protože v něm byl shledán náznak rock and rollu, nesmělo se vysílat v rozhlase²¹. Jestliže zákulisí populární hudby připomíná Holubovu větu o básníkovi, který „jde dál a zápasí, i když se to úřednímu oku někdy nezdá“²², pak písničky k „dennímu používání“ byly jakýchkoli rozbrojů prosty. Zaujaly, jak to konstatoval v roce 1962 J. Kotek, „svěží hudebním nápadem a neotřelým textovým námětem“²³. Blues, foxtrot, cha-cha, waltz, slowfox - nejčastější hudební formy - dovršují texty. Přinášejí k melodii citovou harmonii, sentiment a humor. Frekvenční slovník sestavený z finálových písní²⁴ ukáže nejčastěji se opakující slova - den, svět, město, píseň/písnička, noc, cesta, lidé, láska. Zřetelně vymezují teritorium, v němž se textaři pohybovali. Nejúspěšnějším z nich se stal Jaromír Hořec. V prvním ročníku jeho Dva modré balonky, spolu se Smutným cukrářem a foxtrotem I kdyby na síl nebylo, zaujaly porotu i posluchače nejvíce. Texty využívají zdobnělin, personifikací, čistého až infantilního pohledu na svět.²⁵ V dalším ročníku Hořec opět získal obdiv publika za již zmiňované Blues pro malého chlapce a Okouzlené městečko, v první opěvuje narození dítěte a jeho hudební budoucnost, v níž „pak jednou půjde rozdávat úsměv lidem všude“²⁶, v druhé všichni podléhají jazzu. Ve třetím ročníku hořel Hořec pro Dívku jménem Pygmalion. Pro zajímavost: ve dvou jménech se písnička pro všední den protíná s již neexistujícím všedním dnem v poezii. Ve třetím

15) Z. K. Slabý: Generace nebo „generace“, Květen 3, 1957/58, str. 545-547.

16) L. Dorůžka: Hudba pro všední den, Květen 3, 1957/58, str. 370-373.

17) V. Lélb: Co s džezem a taneční hudbou?, Květen 4, 1959, č. 2, str. 6.

18) Tamtéž.

19) J. Kotek: Od rejdováku k rocku, Český rozhlas Praha, 26. 2. 1993.

20) J. Hořec: Okouzlené městečko, in Písničky do kapsy, str. 22-23, Praha 1959.

21) J. Kotek: Od rejdováku k rocku, Český rozhlas Praha, 26. 2. 1993.

22) M. Holub: Náš všední den je pevnina, Květen 2, 1956/57, str. 1-2.

23) J. Kotek: Publikum kontra písničky aneb Proč právě tyhle?, in Taneční hudba a jazz 1962, str. 15-23, Praha 1962.

24) Zpíváme s kytarou č. 4, Praha 1958; Písničky do kapsy, Praha 1959; Zpíváme s kytarou č. 31, Praha 1961.

25) Např. „Sluníčko si vykračuje po ulici rozmarně“ (J. Hořec: Smutný cukrář, in Zpíváme s kytarou č. 4, str. 8-9, Praha 1958). „Dva modré balonky vyšly si do města a drží se za ruce jak ženich a nevěsta“ (J. Hořec: Dva modré balonky, in Zpíváme s kytarou č. 4, str. 23-25, Praha 1958).

26) J. Hořec: Okouzlené městečko, in Písničky do kapsy, Praha 1959, str. 24-25.

ročníku se jako textař představil Jiří R. Pick, aby horoval pro dívku, s níž nakonec pro její hloupost nechce nic mít. Zbyšek Malý, to je ono druhé jméno, na Malém nádraží zalituje, že hluk vlaku nedovolil, aby slyšel slova své milé. Z autorů „písniček pro všední den“ mne zaujal už tehdy nápaditý Vladimír Dvořák. Otextoval písničky plné humorného nadhledu (foxtrot Tam za lesem, o hospodě, kde se nepije alkohol) a v dnes už klasickém Nikodémově pomalém foxtrotu Je po dešti vytvořil prototyp zklidnění a pohlazení v písničkách.

A tak se zdá, že všední den v druhé polovině padesátých let byl podle nejpřesvědčivějších veršů otištěných v Květnu určován obavami z války, vymezován městem, prací. Podle písniček ale lidé toužili po rytmu jiném než pracovním a válečným, utíkali k tématům, která přinášejí potěšení.